

KOZMA-DAMJÁN NAPJÁRA SZÜLETETT

Szent Kozma és Damján arab származású Ciliciában élő orvosok a Diocletianus féle keresztényüldözés éveiben tettek hitvallást kereszténységük mellett. Sok kínzás után 303. szeptember 27-én virradt rájuk az ókeresztény szóhasználat szerinti *natalitia*, azaz mennyei születésnap. Illyés András sommásan jegyzi meg „az Anyaszentegyház az ő innepeket szenteli Szent Mihály havának 27. napján, mivel azon a napon szenvedtek mártíromságot”.¹ Közel másfélezer éven át a római liturgiában e napon ünnepelték őket, míg a vatikáni kiadású *Calendarium Romanum* 1965-ben az előtte levő napra, szeptember 26-ra tette emléknapjukat. E napon született a magyar orvostörténet és népi orvoslás kiváló kutatója, Grynaeus Tamás, akit a szent gyógyítókra emlékezve köszöntünk.

Kultuszuk Keletről került Nyugatra, amikor I. Justinianus császár halálos betegségéből felgyógyulva tiszteletükre Konstantinápolyban templomot emeltetett. Rómában Symmachus pápa a VI. század elején először egy oratóriumot építtetett számukra, majd bevezette nevüket a római mise-kánonba, ahol a mai napig szerepelnek. A Mindenszentek litániájában hosszú évszázadokig együtt csendült fel nevük. Évente Nagyböjt harmadik hetének csütörtökjén, amikor a hivatalos ún. stációs istentiszteletet római bazilikájukban tartották, a napi miseszöveg három könyörgésében Kozma és Damján közbenjárását kérték. Tiszteletük akkor érte el csúcspontját, amikor III. Félix pápa 526-ban a Forum Romanum közelében díszes templomot emeltetett nekik. Itt különösen a helynek van jelentősége, ugyanis gyógyító istenségeket (Eszkulaposz, Apolló) tiszteltek és számos orvosnak itt volt a lakása. Azok közül is a híres görög származású Claudius Galenus a legjelentősebb, aki először a gladiátorok sebésze, majd a császár udvari orvosa lett. Ezt a pogány hagyományt keresztelte meg Félix pápa, amikor a keresztény orvos-vértanúknak dedikált itt templomot.² A VI. századi apszis-mozaikon Szent Péter és Pál apostolok, mint Róma házigazdái az Utolsó nap hajnalán a pirkadat aranyaló felhőin eljövendő Krisztusnak mutatják be a két szíriai orvost, akik közül az egyik kezében orvosi műszertáska látható.

Hazai tiszteletük értékelésénél nem szabad figyelmen kívül hagyni a felsorolt római adatokat, ugyanis a magyar középkorban kimutatható bizánci hatások mellett a római liturgia is erőteljesen érvényesült különösen a művészet területén. Itt csupán néhány, de jelentős műtárgyra utalnék, melyek közjogi jelenlétükkel e tiszteletet Szent István király korától kezdve elmélyítették. Az első szent uralkodó házaspár ajándékaként a fehérvári Boldogasszony bazilikának felajánlott miseruhán, majd koronázó paláston, Szent Kozma és Damján aranyhímnésű alakja is látható a „szentek egyességét” megjelenítő, s a római mise-kánon vértanúit idéző szentek sorában. A magyar Szent Korona miniatűr zománcképei között ismét mindkettőjüket megtaláljuk, hogy őrizték közbenjárásukkal az uralkodó egészségét. III. Endre házioltárkájának apró pergamen festményei között is látjuk őket, de említhetnénk a falképek, illetőleg a szárnyas oltárokat díszítő táblaképek és szobrok egész sorát.³ A csarodai templom falképén még az Árpád-korba gyökerező hazai kultuszuk tükröződik.

¹ Illyés 1743. 317.

² Dr. Tóth 1988. 195-196.

³ Bálint 1977. II. 303-304.

(1. kép) A művészi alkotásokat nyilván templom-patrocíniumaik inspirálták, amelyek a középkori Magyarországon a negyvenet is meghaladták.⁴

Különlegesség a kassai patikárius, Czottmann Bertalan és neje votív képe a város Szent Erzsébet dómjában, amelyen mint Jesse-fáján a gyógyító szentek foglalnak helyet. A fogadalomtevők mögött, a szent törzs jobb és bal oldalán a pátrónus testvérpár: Kozma és Damján.

A török uralom alól fölszabadult országban ünneplésük inkább csak a tiszteletükre szentelt templomok búcsúnapjára korlátozódott, bár a Pázmány Péter Egyetem orvosi kara minden évben szeptember 27-én a pesti Egyetemi templomban Szent Kozma és Damján misén vett részt.⁵ Pozsony közelében Hidegkúton (Dúbravka) a nevükre szentelt templomban a gyertyát tartó Szűz Mária máig látható kegyképét Szent Kozma és Damján főoltárán tisztelik.⁶ Szinte komikusan hat az egy évszázaddal ezelőtt megjelent Szentek élete felsorolásában, hogy az orvosok és patikusok mellett a jeles szentek még kiket oltalmaztak: „Az orvosok, kötszerkészítők, fogorvosok, gyógyszerészek, szülésznők, borbélyok, fűszerárosok, viaszöntők, cukrászok, zsebárusok, műárosok védőszentjei.”⁷

Barokk-kori tiszteletük is valójában az Isteni Üdvözítőre, mint az egész világ gyógyító orvosára irányul. A szoteriológiának ezt a mély gondolatát feliratokkal értelmezi a prágai Károly-híd elegáns kőszobrai között Jan Oldřich Mayer monumentális kompozíciója 1709-ből. Ennél a típusnál a Salvator Mundi a salus-szóból ered, elsődleges jelentése szerint Medicus Orbis, a bűntől beteg világnak egészséget adó Orvosa.⁸ (3. kép)

A soproni Patikamúzeum két barokk festménye jellegzetes orvosi, illetve patikusi tevékenységük közben mutatja őket.⁹ A híres kőszegi patika 1740 körüli ovális festménye, fejükön karakterisztikus orvosi kalappal, Paul Troger akkortájt készült, közkézen forgó remek rézkarcáról a szent testvérpár képmását örökíti meg.¹⁰ (4. kép) Magán az igényes grafikai lapon a „szent ingyenorvosokat” a legkülönbözőbb nyomorékok és betegek veszik körül, mégis az ágyban fekvő, kire a nehéz drapéria-függöny barokk baldachinként borul, felidézi a quattrocentoban többször is megfestett jelenetet, melyen Félix pápa diakónusán a már megdicsőült vértanú doktorok lábátültetést végeznek.¹¹ (2. kép) Troger rézkarcán a testvérpár, akik a hagyomány szerint ikrek voltak, de testvériségüket a vérszerinti kötelék fölé szakmai elkötelezettségük és tanúságtételük emelte, a mozgalmas kompozíció befejezéséként számukra egy-egy gyermekangyal a megvesztegethetetlen bátor hitvallás pálmáját s az ingyen (anargyroi) orvosok arany korona jutalmát tartják, hogy e mennyei elismerésben hosszú századok múltán legyen része az ő követőiknek is.

Irodalom

ASCHENBRENNER, Wanda - SCHWEIGHOFER, Gregor

1952 Paul Troger Leben und Werk. Verlag St. Peter, Salzburg.

BÁLINT Sándor

1977 Ünnepi kalendárium I-II. Szent István Társulat, Budapest.

⁴ Mező 1996. 40.

⁵ Bálint 1977. II. 303.

⁶ Szilárdfy 1994. 139.

⁷ Dedek Crescens 1900. 234.

⁸ Szilárdfy 1986. 71. 11. jegyzet

⁹ Vida 1994. 61-62.

¹⁰ Aschenbrenner - Schweighofer 1965. 294., Krapf 1995. 408.

¹¹ Kaftal 1952. 295-296, 341-342.

DEDEK CRESCENS Lajos

1900 Szentek élete II. Budapest.

ILLYÉS András

1743 Keresztyéni életnek példája avagy tüköre az az: a szentek élete... Nagy-Szombatban.

KAFTAL, George

1952 Iconography of the Saints in Tuscan Painting. Sansoni, Florence.

KRAPF, Michael

1995 Paul Troger: „Er ätzte auch zuweilen malerisch in Kupfer.“ Zum Stellenwert seiner Druckgraphik. Barockberichte 11/12. 402-409.

MEZŐ András

1996 A templomcím a magyar helységnevekben (11-15. század). Budapest.

SZILÁRDFY Zoltán

1986 Carel van Savoly váci képének ikonográfiája. Művészettörténeti Értesítő XXXV. 1-2. szám 68-71.

1994 A pozsonyi Mária-tisztelet régi emlékei. Jel VI. évf. 5. szám 136-139.

DR. TÓTH K. János

1988 Római virágszedés. Bécs.

VIDA Mária

1994 Művészet és orvostudomány a történelmi Magyarországon. Budapest.

Szilárdfy, Zoltán

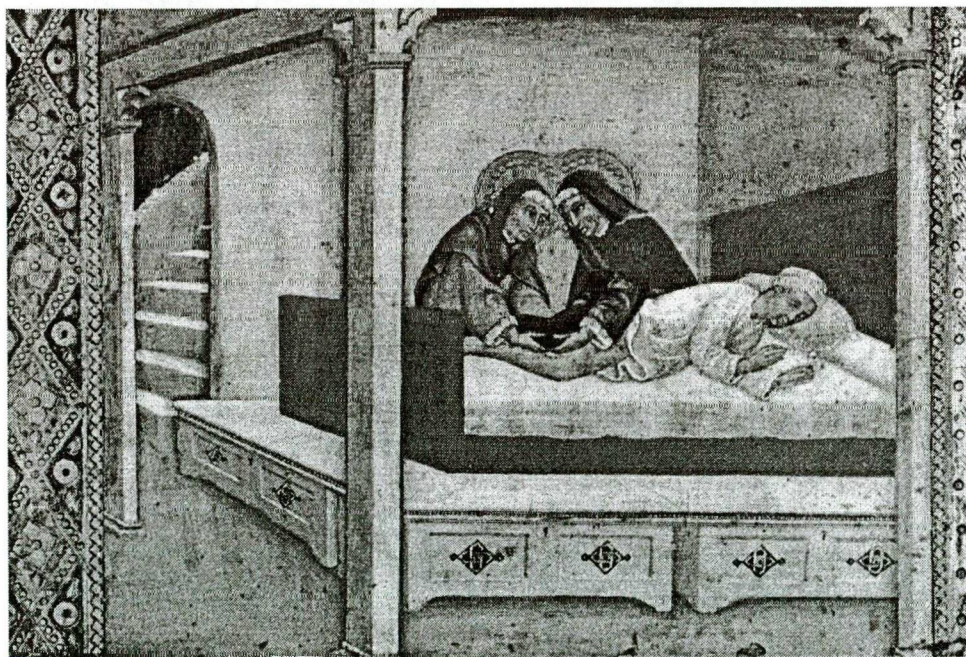
He was born on the day of St. Cosma and Damian

The article briefly summerisies the iconography and the history of veneration of the two physisian saints. Their cult origins from the East and during the centuries of the Middle Ages it spread into the West and became popular in Hungary, too. They belong to the so called helping saints. Their figures accur in Hungary on medieval wall paintings, altar and votive pictures.

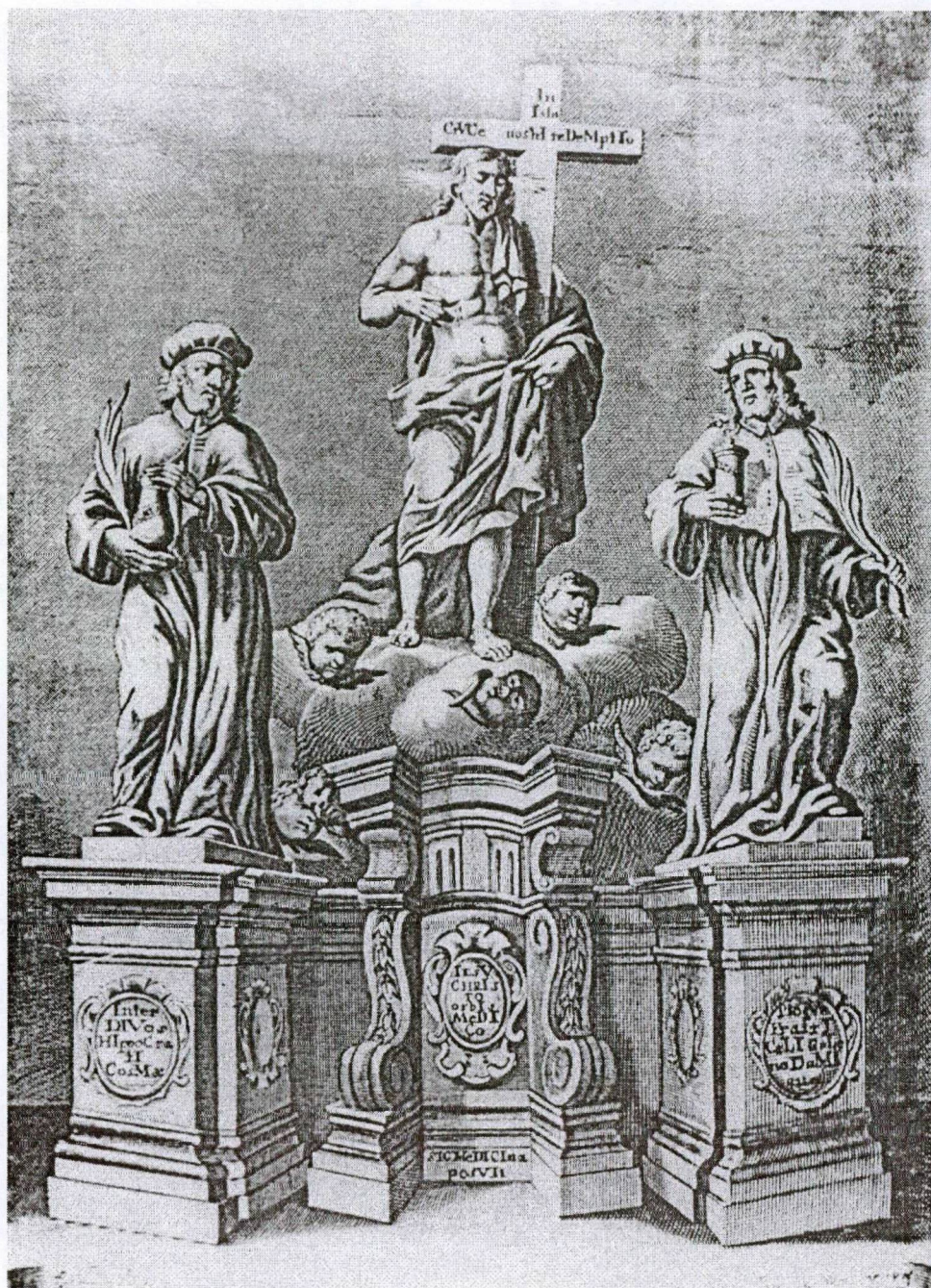
The congratulated colleague, Tamás Grynaeus was born on the day of these two saints. He offered his whole life for researching of the folk medicine practice.

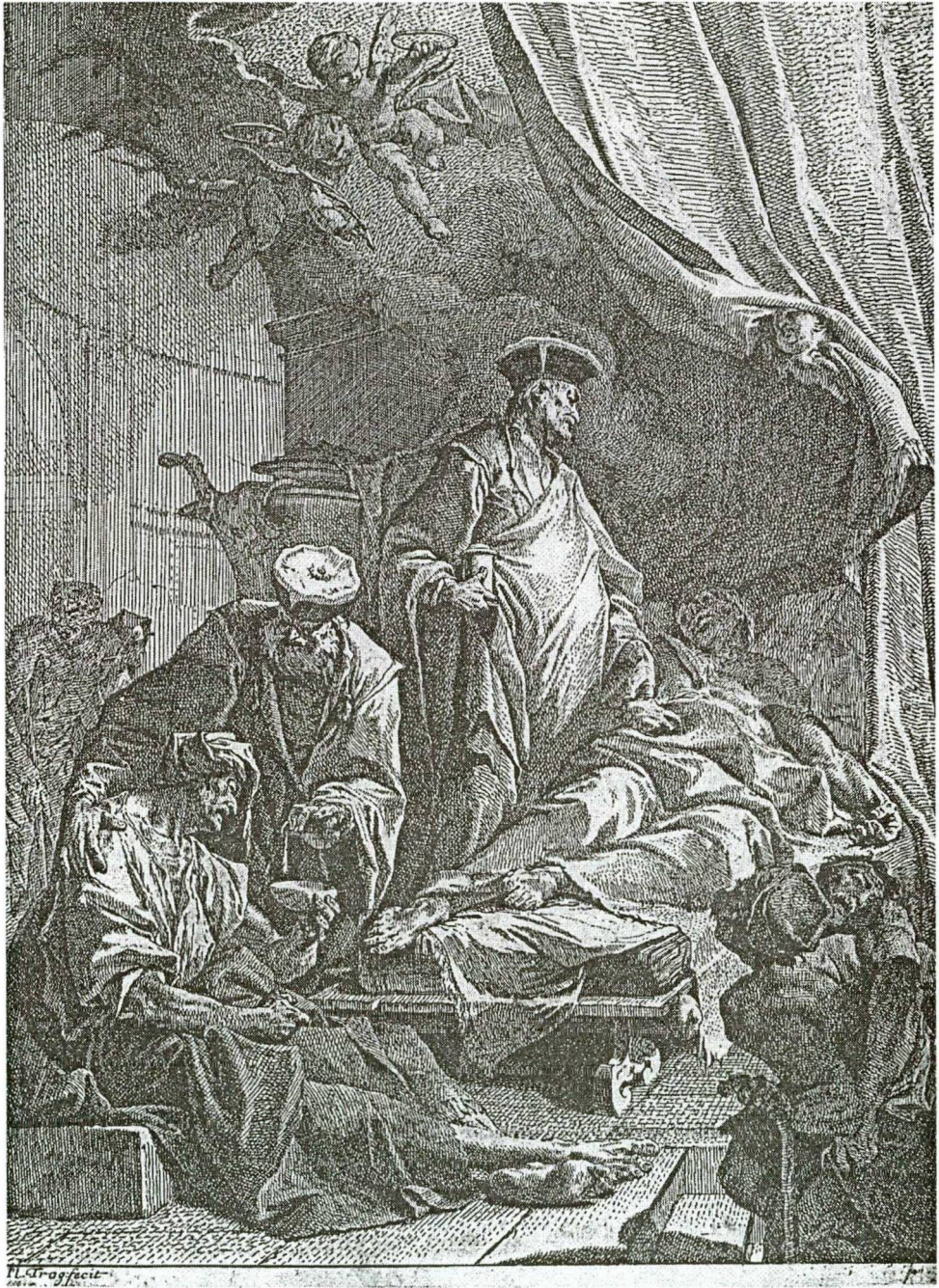
1. kép Ismeretlen festő: Szent Kozma és Damján attributumokkal.
XIII. századi freskó Csarodán, a református templomban

2. kép Sano di Pietro (1406-1481): Szent Kozma és Damján lábátültetési műtétet végez.
Táblakép, Siena, Pinacoteca Nazionale

3. kép Karel Antonin Kulich (1654–1713) – Augustin Neurütter (1697–1749):
Az Üdvözítő mint a Világ Orvosa Szent Kozma és Damján társaságában. Rézmetszet.
Főapátsági Gyűjtemények Meiszettár D. 15., Pannonhalma

4. kép Paul Troger (1698-1762): Szent Kozma és Damján betegek körében.
Rézkarc Szilárdfy Zoltán gyűjteményében